

Lorencová, Anna

Nález únětické kostry ze Znojma

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1964, vol. 13, iss. E9, pp. [47]-52

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110089>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANNA LORENCOVÁ

NÁLEZ ÚNĚTICKÉ KOSTRY ZE ZNOJMA

I.

V nejstarším období doby bronzové byla také Morava osídlena nositeli kultury únětické (Böhm J. 1924, Peškař I. 1954, 1957, Tichý R. 1955, Dostál B. 1958 a j.). Archeologové považují únětický lid za velmi důležitého „...dějinného činitele před historickým osídlením našich zemí...“ (Filip J., l. c. p. 170, 1948), neboť představuje „...substrát, na němž ...vznikají kmeny, později historicky ověřené...“ (Böhm J., l. c. p. 252, 1941).

Archeologické zprávy o existenci tohoto lidu u nás, o jeho kultuře hmotné i duchovní, jsou bohaté. Anthropologické údaje o jeho povaze jsou však řídké; z velkého počtu nalezených hrobů se kosterní materiál buď nedochoval, nebo se dochoval jen špatně, kosterních pozůstatků vhodných k anthropologickému zpracování je dosud málo.

Výsledky studia anthropologů prozrazují, že lid únětické kultury nebyl po stránce anthropologické jednotný (Štocký A. 1931, Chochol J. 1955, 1960, Jelínek J. 1955, Lorencová A. 1958, Stloukal M. 1960, Hanáková-Palečková H. 1962). Přesnější obraz o jeho plemenném složení na našem území, o jeho genetických vztazích k nositelům kultur pozdějších i předešlých si budeme moci utvořit, až budeme mít k dispozici početný materiál. Dosud je tedy pro poznání anthropologie únětického lidu cenným přínosem každý zpracovaný kosterní nálezy, byť šlo i o kostru jedinou. Proto věnuji pozornost únětickým kosterním pozůstatkům ze Znojma.

II.

Kosterní materiál z uvedené lokality představují pozůstatky lidské i zvířecí. Byly uloženy ve dvou hrobech. Nálezovou zprávu o nich podává Dostál B. (1963).

Hrob č. 1. Z tohoto hrobu byla zachráněna distální třetina levé kosti stehenní bez epifysy a pravá kost klíční bez koncových apofýs. Povrch byl mírně arodování zbarven jilově. Vedle těchto pozůstatků bylo zde nalezeno několik zlomků kost, zvířecích. Podle Hejtmánkové V. šlo o distální epifysu pravé tibie prasete (*Sus scrofa*) a zlomky zubů.

Hrob č. 2. Obsahoval lidskou kostru, která byla, jak již Dostál uvedl, poškozena neodborným vyzvedáváním ze země. Proto také nebyla kompletní. Chyběly jí: šest obratlů krčních, tři hrudní, tělo kosti hrudní, většina žeber a kosti ruky a až na kost patní a hlezennou kosti nohy a obě češky.

Lebka byla mírně postmortálně deformovaná. Má vylomenou část base při otvoru týlním, chybí jí část pravé kosti temenní a spánkové, pravá kost lící a část horní čelisti. Na povrchu je rozrušena kořinky vegetace, zvláště v krajině týlní, kde zeje spongiosa. Zbarvena je světle žlutohnědě, v krajině levého ateria je velká zelená skvrna způsobená měděnkou. Dolní čelist má rozrušen pravý kloubní výběžek

a pravý úhel, z obratlů krčních se dochovala jen pravá polovina atlasu, z obratlů hrudních pouze těla, obratle bederní mají porušené všechny výběžky. Klíční kosti mají arosí porušeny akromiální konce, z lopatek se dochovala pouze část kosti v krajině kloubní jámy a hřebenu. Kost pažní pravá postrádá proximální epifysu, distální epifysa je poněkud porušena, u levé kosti pažní chybí dolní třetina. Kost křížová je rozrušena kaudálně od třetího obratle, kosti pánevní mají poškozené kosti sedací. Pravá kost stehenní má defektní epifysu horní a krajinu planum popliteum. U pravé kosti bércevé je defektní proximální epifysa, u levé kosti lýtkové pak epifysy obě.

Tento stav zachovalosti — přihlížeje i k postmortální deformaci — neztěžuje vyšetření základních anthropometrických a anthroposkopických charakteristik.

III.

Při vyšetřování měrných i morfologických znaků kostry jsem postupovala podle Martina R. (1956). Pohlaví jsem určila podle Borovanského L. (1936) a Oliviera G. (1960), věk podle Nemeskériho L. (1960). Kategorii absolutních hodnot základních mír mozkovny a obličeje jsem použila podle Scheidta W. (1927), kategorií indexů podle Martina R. (1956) a Oliviera G. (1960).

IV.

Metrické znaky lebky

1* největší délka lebeční	187	52 výška očnice	35
8 největší šířka lebeční	138	54 šířka nosu	27
9 nejmenší šířka čela	97	55 výška nosu	57
10 největší šířka čela	109	60 délka maxilloalveolární	53
11 šířka biaurikulární	125	61 šířka maxilloalveolární	65
20 výška lebky porion-bregma	115	62 délka patra	42
32 — 1a úhel sklonu čela	52°	63 šířka patra	39
45 šířka obličeje (bizygomatická)	135	64 výška patra	9
47 morfologická výška obličeje	111	69 výška brady	31
48 výška horního obličeje	64	72 úhel celkového profilu obličeje	96°
51 šířka očnice levá	46	73 úhel profilu nosu	89°

* Číslování podle Martina—Sallera (1956).

Indexy lebeční

I 1 délkošířkový ind. lebeční (8:1)	73,7	I 39 ind. horního obličeje — Kollmann (48:45)	47,4
I 4 délkový ind. lebeční (aurikulovertikální, 20:1)	61,4	I 42 ind. očnicový, 1. (52:51)	76,0
I 5 šířkový ind. lebeční (20:8)	83,3	I 48 ind. nosní (54:55)	47,3
I 12 transversální ind. frontální (9:10)	88,9	I 54 ind. maxilloalveolární (61:60)	122,6
I 13 transversální ind. fronto- parietální (9:8)	70,2	I 58 ind. patrový (63:62)	92,8
I 38 obličejový ind. — Kollmann (47:45)	82,2	I 59 výškový ind. patrový (64:63)	23,0
		I 71 transversální ind. kranio- faciální (45:8)	97,8
		I 73 ind. jugofrontální (8:45)	71,8

Metrické znaky a indexy postkraniálního skeletu

kost pažní	pravá	levá		pravá	levá
5 největší průměr středu diafysy	21	21	10 horní sagitál. průměr diafysy	—	26
6 nejmenší průměr středu diafysy	17,0	18,0	ind. délkotloušť- kový (8:2)	20	20
ind. diafysární (6:5)	80,9	85,7	ind. robusticity (6 + 7):2	12,7	13,1
kost vřetenní			ind. pilastricus (6:7)	104,0	103,8
1 největší délka	212	209	ind. platymericus (10:9)	—	81,2
2 fyziologická délka	198	194	výška těla	152,5	153,7
3 nejmenší obvod diafysy	39	39	kost bérceová		
ind. robusticity (3:2)	19,6	20,1	1 celková délka	329	330
výška těla (Manouvrier)	155,6 cm	154,3 cm	1b délka tibie	—	325
kost loketní			8a největší průměr středu diafysy	30	30
1 největší délka	—	234	9a transversál. průměr středu diafysy	20	20
2 fyziologická délka	203	202	10b nejmenší obvod diafysy	66	67
3 obvod diafysy nejmenší	34	34	ind. cnemicus (9a:8a)	66,6	66,6
ind. robusticity (3 : 2)	16,7	16,8	ind. délkotloušťkový (10b:1)	20	20,3
výška těla	—	157,1	výška těla	154,8	155,0
kost stehenní			kost lýtková		
1 největší délka	408	408	1 největší délka	—	322
2 délka v přír. poloze	400	404	4a nejmenší obvod	—	30
6 sagitál. průměr středu diafysy	26	27	ind. délkotloušťkový (4a:1)	—	93,1
7 transversál. prů- měr středu diafysy	25	26	výška těla	—	154,0
8 obvod středu diafysy	80	81	ind. tibiofemorální	—	80,4
9 horní transversál. průměr diafysy	—	32	ind. tibioradiální	64,4	63,3
			výška těla 152,6 cm (podle Manouvriera)		

Morfologický popis lebky a postkraniálního skeletu

Dochovalé kosterní zbytky z hrobu č. 1 jsou drobné, na povrchu hladké (úponový reliéf není vyznačen), s tenkou kompaktnou. Plocha na distálním konci diafysy femuru má charakteristickou podchrupavkovou strukturu.

Kostra z hrobu č. 2 má středně velkou mozkovnu středně robustní stavby. Svalový reliéf lebeční je vytvořen středně a je jemně modelován. Velké švy jsou ve stadiu obliterace. V tabula externa jsou uzavřeny, ale dosud jsou patrný v pars temporalis a complicata sut. coronalis a pars obelica a verticis sut. sagittalis a konečně v pars asterica sut. lambdoidis. Zbývající úseky jmenovaných švů jsou otevřeny, v tabula int. je však patrné, že sut. coronalis i sagittalis srůstají. Švy jsou úzké, jednoduché (Broca), jen lambdový má ve vrcholu a ve středním úseku drobné vsuté kůstky.

V norma verticalis je lebka velmi dlouhá a středně široká, dolichokrání, směrem k čelu zřetelně zúžená s protáhlym značně zúženým týlem. Tubera parietalia jsou dobře vytvořeny, jařmové oblouky jsou zakryty. Obrys kalvy má tvar pentagonoidu. Největší šířka lebky je umístěna ve směru horizontálním při zadním úseku druhé třetiny lebeční délky.

V n. occipitalis je lebka středně široká a vysoká (metriokrání), s temenem vysokým, klenutým, s postranními stěnami lehce sbíhavými k základně, která tvoří v obrysu jednoduchý oblouk. Týlní reliéf je středně vyznačen, protuberantia occ. ext. je slabá (st. II dle Broca), procc. mastoidea jsou objemné.

N. basilaris: base lebeční je postmortálně poněkud deformovaná. Foramen occ. magnum je malé, fossa mandibularis středně hluboká, drobná, ostře ohraničená ve tvaru úzké elipsy. Alveolární partie horní čelisti je krátká, a široká, asymetrická, levá polovina má obrys eliptický, pravá parabolický. Patro je široké, krátké, nízké, bez reliefu.

N. facialis: obličejová kostra je drobná, gracilní, jemně modelovaná. Obličej je při střední výšce a značně širce euryprosopní, tj. poměrně široký, a to celkově i v partii horní (euryen). Čelo je široké i dolní čelist, jarnové oblouky zřetelně vystupují z postranního obrysu obličeje.

Očnice mají velké vchody, které jsou vzhledem ke střední výšce širší (jsou však mesokonchní) a jejich obrys má tvar zaobleného různoběžníka. Horní okraje směřují mírně dolů, jsou ostré.

Krajina nosu: kořen nosu je středně široký, napříč středně klenutý, nasalia jsou úzká. Apertura piriformis je středně široká, dolní okraj má typický tvar „antropina“ (modifikace Martinova). Fossae caninae středně vyhloubeny.

V n. lateralis je mozkovna vzhledem ke své délce středně vysoká (orthokrání). Její obrys tvoří nad nasím lehkou vyvýšeninu způsobenou dobře modelovanou, ale nízkou labellou (st. 2–3 Broca). Arcus supraorbitales jsou krátké, drobné, jemně vytvořené. Čelo v obrysu je dobře vyklenuté v místě čelních hrbolů. Temeno je rovnoměrně klenuté, krajina obelia nepatrně oplóštěna. Tyl je dobře vyklenutý, procc. mastoidei jsou objemné. V krajíně pteria je vlevo úzký šev sphenoparietální (H), vpravo stenokrotafie.

Kostra obličeje má v n. lateralis středně vysoký kořen nosu, hřbet kostěného nosu vystupoval středně z úrovně obličeje. Celkový obličej i nos je orthognátní, alveolární partie však je mesognátní, nízká. Spina nasalis ant. je malá, jemná (st. 2 podle Broca).

Dolní čelist je drobná, gracilní stavby. Vzhledem k celkové délce je široká, v těle nízká, nazad se jen nepatrně snižuje. Větvě dolní čelisti jsou drobné, směřující šikmo, krátké a úzké. Procc. articulares je krátký, hlavička čelistního kloubu drobná. Incisura nízká, úzká. Úhel dolní čelisti je zaoblený, relief úponový je zde však dobře vytvořen. Protuberantia mentalis je dobře vytvořena, úponový relief na vnitřní straně středně vyznačen. Alveolární partie je velmi nízká, v obrysu tvaru parabolického.

Chrup: v horní čelisti byly postmortálně ztraceny všechny řezáky, v dolní čelisti oba řezáky vnitřní, levý řezák vnější a třetí levá stolička. Za života byly ztraceny obě horní třetí stoličky, jejichž lůžka jsou zcela uzavřena a první horní stolička pravá, která vypadla nedlouho před smrtí jedince, jak nasvědčuje struktura jejího zubního lůžka. Dochovalé zuby jsou středně velké, bez kazů a anomálií. Žvýkácí plochy jsou otřelé, ale usura není příliš pokročilá (st. 2 podle Oliviera); na žvýkácích plochách je dosud zachována sklovina a dentin je viditelný jen v místech zbrousených žvýkácích hrbolů. Rovina abraze zubů frontálních nasvědčuje skusu kleštovitému.

Postkraniální skelet se souhrnně vyznačuje gracilní stavbou; jednotlivé dlouhé kosti končetin horních i dolních jsou štíhlé, s drobnými epifysami, jejichž lamina je dosti poresní. Úponový relief je dobře vyznačen, zvláště na kostech stehenních. Nápadné asymetrie v jeho vytvoření není. Klíční kosti jsou značně zakřiveny, u kosti ramenní je perforace septa humeri středně velká. Kost křížová je značně široká, homobasální. Kostí pánevní nesou charakteristické znaky pohlaví ženského, jsou gracilní, lopaty kostí kyčelních jsou uprostřed velmi tenké, symfysa je nízká, úhel pubický tupý, jáma kyčelního kloubu malá. Facies symphyseos pubis má jemně zrnitou až hladkou texturu, ohraničena je přibližně ve tvaru oválu a vyskytují se zde exostozy v místech úponů šlach a vazů.

Studované kosterní pozůstatky náležejí dvěma jedincům:

1. dítěti (hrob č. 1), jehož přibližná tělesná výška byla podle rekonstruovaného femuru asi 110 cm, (podle Oliviera G. 1960), což odpovídá věku sedmi až osmi let. Zdůrazňuji, že tento věk je velmi přibližný. O větší dítě (inf. II) však šlo nepochybně, soudíc z velikosti dochovalých kostí, z tloušťky kompakty a postupu osifikace.

2. Ženě (hrob č. 2) ve věku 35–42 let, jak nasvědčuje celý soubor diagnostických znaků pohlavních na lebce i na postkraniálním skeletu (Borovanský L. 1926, Olivier G. 1960) a obliterace lebečních švů, usura zubů, textura facies symphyseos pubis i struktura spongiosy v prox. epifyse humeru (Nemeskéri L. et al. 1960, Olivier G. 1960).

Postava ženy byla podprůměrní (Martin), gracilní, se svalovým reliefem středně vytvořeným. V jejím anthropologickém charakteru se uplatňují složka paleoeuropidní s mediteránní.

V.

Jestliže srovnávám získané výsledky s údaji o známém materiálu z Moravy (Lorencová A. 1958, Jelínek J. 1959, 59, Stloukal M. 1960), nutno konstatovat, že daný nálezní svými hodnotami znaků metrických, indexů i znaků morfologických

zapadá do variačních hranic těchto znaků u moravského materiálu. Výška těla např. je téměř shodná s údaji Stloukala o nálezech z Milovic (149, 152 cm), a řadí se s nimi pod průměrnou hodnotu výšky žen, která činí podle Jelínka 156 cm.

Rozměry mozkovny přidružuje se studovaná lebka k lebám dolichokranním, jež jsou sice absolutně velmi dlouhé (největší délka lebeční v průměru 186 mm — Jelínek), ale vykazují hodnoty největší šířky lebeční nad průměrem (132 mm — Jelínek). Výška lebky odpovídá průměru podle údaje Jelínkova, poměrná výška však je vzhledem k šířce mozkovny mezi hodnotami poněkud nižšími.

Morfologická výška obličeje studované lebky je téměř stejná, jak udává Stloukal pro ženské lebky z Milovic a jak jsem zjistila u nálezu z Újezda. I výška horního obličeje souhlasí s tímto rozměrem u jmenovaných lebek. Obličejová šířka však, kterou se vyznačuje lebka ze Znojma, je při horních hranicích variace tohoto znaku u únětických žen a vysoko přesahuje průměr (122 mm dle Jelínka). Tato značná obličejová šířka snižuje podstatně hodnotu indexu celkového i horního obličeje do kategorie euryprosopních a euryenních. Rozvoj obličeje do šířky prozrazuje i šířka očnic, která opět přesahuje značně průměr a vymyká se dokonce z variability šířky očnic dosavadních moravských únětických nálezů. Výška očnic však je naopak při vyšší hranici variability tohoto znaku, ale hodnota indexu zůstává pod průměrem udávaným Jelínkem. Index nosu a jeho rozměry absolutní zcela zapadají do variační šíře těchto znaků u moravských nálezů, řadí se ovšem k hodnotám vyšším a pokud jde o index, pak k nosům s indexy nižšími.

V anthropologickém charakteru únětického lidu projevují se složky všech hlavních rasových typů (Coon C. 1939, Jelínek J. 1959, Chochol J. 1960, Stloukal M. 1960, Hanáková-Palečková H. 1962). Materiál moravský — který byl doposud zpracován — patří především k okruhu ras dolichomorfních, k nimž náleží i nález ze Znojma. V podrobnostech prozrazuje převahu rysů paleoeuropidních nad složkou mediterránní a velmi se blíží k typu, který Chochol J. (1960) považuje za charakteristický pro únětické obyvatelstvo.

Souhrn

Ve dvou únětických hrobech ze Znojma byly uloženy pozůstatky většího dítěte a ženy ve věku 35—42 let.

Tato žena byla podprostřední postavy (152,6 cm), s kostrou gracilní stavby a svalovým reliefem středně vyznačeným. Lebku měla velmi dlouhou a středně širokou, podle hodnoty lebečního indexu dolichokranní, ve vertikálním obrysu tvaru pentagonoidu; směrem k čelu byla zřetelně zúžená, týlní úsek byl protáhlý, úzký. Vzhledem k délce a šířce byla středně vysoká. Obličej byl euryprosopní, v horní partii euryenní, s očnicemi mesokonchními, nosem leptorrhinním, horní čelistí a patrem širokým a krátkým.

Morfologické a metrické znaky řadí nález ze Znojma k paleoeuropidní rase s mediterránní příměsí, jak je u únětického materiálu časté.

LITERATURA

- Böhm J., 1924: Rozšíření kultury únětické. PA 34, pp. 1—14.
 Böhm J., 1948: Kronika objeveného věku. Praha.
 Borovanský L., 1936: Pohlavní rozdíly na lebce člověka. Praha.
 Coon C. S., 1939: The Races of Europe. New York.
 Dostál B., 1958: Nová naleziště únětické kultury v Újezdě a v Branišovicích. SPFFBU E 3.
 Dostál B., 1963: Nové únětické hroby ze Znojma. SPFFBU E 8.

- Filip J.*, 1948: *Pravěké Československo*. Praha.
- Hanáková-Palečková H.*, 1962: Anthropologické zhodnocení kostrového materiálu z Postoloprta a Rvenic. AR 14, pp. 10–15.
- Chochol J.*, 1955: Kostry z únětické jámy v Klučově. AR 7, pp. 592–594.
- Chochol J.*, 1960: Anthropologické zhodnocení staroúnětické lebky z Kralup-Lovečku. AR 12, pp. 169–171.
- Jelínek J.*, 1959: Anthropologie der Bronzezeit in Mähren. Anthropos, N. S. 2.
- Lorencová A.*, 1958: Anthropologické zpracování kosterního materiálu z únětických hrobů v Újezdě. SPFFBU E 3.
- Martin R.—Saller K.* 1956: *Lehrbuch der Anthropologie*. Stuttgart.
- Nemeskéri L., Harsányi L., Acsádi Gy.* 1960: Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. Anthrop. Anz. 24, pp. 70–95.
- Olivier G.* 1960: *Pratique anthropologique*. Paris.
- Peškař I.* 1954: Staroúnětické a laténské hroby v Bedřichovicích na Moravě. AR 6, pp. 159 až 161.
- Peškař I.* 1957: Nové nálezy z Jižní Moravy. AR 9, pp. 317–321.
- Scheidt W.* 1930: *Die rassischen Verhältnisse in Nordeuropa*. Stuttgart.
- Štloukal M.* 1960: Únětické kostry z Vyškova. Sborník archeologického ústavu ČSAV, pobočka v Brně. Brno.
- Štloukal M.* 1960: Časně únětické kostry z Milovic. AR 12, pp. 488–492.
- Stocký A.* 1931: *Pravěké obyvatelstvo Čech*. Anthropologie 9, pp. 225–275.
- Tichý R.* 1955: Únětické a slovanské pohřebiště v Břeclavi na Moravě. AR 7, pp. 23–25.

EIN ÚNĚTICER SKELETTFUND AUS ZNOJMO

Im Jahre 1962 wurden in Znojmo zwei Skelettgräber entdeckt, die nach B. Dostál (1963) in die Úněticer Zeit datiert werden.

Aus einem Grabe wurden ein unvollständiges linkes Femur und rechtes Clavicula eines grösseren Kindes (Inf. II) ausgegraben, in dem zweiten waren Skelettreste einer Frau von 35–42 Jahren gefunden.

Das Frauenskelett war grazielen Baues mit mässig ausgeprägtem Muskelrelief. Die Gestalt war untermittelgross (nach Manouvrier 152,6 cm). Der Schädel, sehr lang und breit, war dolichokran, metrio-orthokran, seine Kontur in der Scheitelsicht pentagonoid. Ganzgesichtsskelett und Obergesicht waren niedrig (euryprosop. u. eumyen). Orbitaleingänge mittelhoch, die Nase schmal, Oberkiefer breit, der Gaumen breit und niedrig.

In dem ganzen Merkmalkomplexe dieses Fundes kann man Züge paläeuropider Rasse mit mediterraner Beimischung erkennen; dieser Markmalkomplex kommt unter dem Úněticer Skelettmaterial oft vor.

A. Lorencová